

فهرست ارقام گیاهی؛ تاریخچه، انواع و فرآیند فهرست کردن

سید حسین جمالی / فرهاد خیری

کارکردهای متفاوت) مورد بررسی قرار می‌گیرد. پیش از آن لازم است تا برای جلوگیری از سردرگمی خواننده توضیحاتی در خصوص تبیین واژه‌های این مقوله ارائه گردد. واژه‌های ثبت (Registration)، رهاسازی (Release) و حمایت (Protection) معانی برعکسی در ایران دارند. به ویژه در کشورهای اروپایی، ثبت رقم سیستمی الزامی و مبتنی بر قانون برای رهاسازی و مجوز عرضه یک رقم گیاهی به بازار می‌باشد. در این خصوص، ادعایی بر مالکیت ارقام ثبت شده نمی‌تواند وجود داشته باشد، مگر آنکه رقم از طریق اعطای امتیاز حقوق به‌نژادگر مورد حمایت قرار گرفته باشند. در حالیکه در ایران، ثبت و معرفی ارقام گیاهی به ترتیب روش‌هایی قانونی (مطابق آیین‌نامه‌های مربوطه) برای اعطای امتیاز حقوق به‌نژادگر و اخذ مجوز تولید و عرضه تجاری یک رقم گیاهی در کشور می‌باشند.

۱- تاریخچه ظهور فهرست‌های ارقام گیاهی

آگاهی از خصوصیات متمایز کننده ارقام گیاهی و اعتماد به ویژگی‌های

نزدیک به یک قرن از انتشار اولین فهرست‌های ملی ارقام گیاهی در اروپا می‌گذرد. یکی از اهداف اولیه ایجاد این فهرست‌ها ایجاد شفافیت در بازار بذر از طریق ثبت هویت ارقام گیاهی برای کشاورزان بوده است. امروزه در ۲۸ کشور عضو اتحادیه اروپا و چندین کشور در حال توسعه (شامل ایران)، ثبت ارقام گیاهان زراعی، سبزی و صیفی و میوه پیش از معرفی به بازار از طریق آزمون‌های رسمی و مستقل الزامی می‌باشد. با وجود اینکه در دیگر کشورها (نظیر کانادا و کره جنوبی) ثبت ارقام گیاهی محدود به چند گونه از گیاهان زراعی گردیده است، در کشورهای نظیر استرالیا، ژاپن و آمریکا، فهرست ارقامی گیاهی وجود ندارد. اگرچه در این کشورها کماکان آزمون عملکرد چند منطقه‌ای ارقام، نقش مهمی در ایجاد داده‌های معتبر و مستند برای بهره‌برداران (کشاورزان، مشاوران و مروجان) ایفا می‌کنند.

در این مقاله ابتدا نگاهی مختصر به تاریخچه ظهور و علت ایجاد فهرست ارقام گیاهی گردیده و سپس انواع این فهرست‌ها (با

در سال ۱۹۳۳، ثبت ارقام گیاهی در فرانسه الزامی گردید. متعاقب آن و همگام با پیشرفت در روش‌های به‌نژادی، اتحادیه‌های کشاورزان از دولت‌ها خواستند ارقام را به طور مستقل آزمون نموده و به عبارت دیگر ادعای شرکت‌های به‌نژادی در خصوص هویت و همچنین ویژگی‌های زراعی که در کاتالوگ شرکت‌ها آمده است را اعتبارسنجی نمایند. به تدریج با ظهور نظام رسمی بذر در اروپا، هویت و صفات متمایزکننده ارقام گیاهی، پایه و اساس مهمی برای نظام گواهی بذر در دهه ۱۹۵۰ میلادی گردید. همچنین رتبه‌بندی ارقام از لحاظ ویژگی‌های زراعی (عملکرد، زودرسی، مقاومت به تنش‌های زنده و غیر زنده و ...) و کیفی (میزان روغن، کیفیت آرد برای نانوايي، عیار قند و ...) در فهرست‌های توصیه شده برای کشاورزان اهمیت پیدا کرد. اولین فهرست رقم در اروپا در سال ۱۹۰۵ در آلمان منتشر شد، اگرچه فهرست‌های ملی ارقام که توسط مراجع رسمی تهیه می‌گردید در دهه ۱۹۲۰ میلادی ظهور پیدا کردند.

زراعی آنها برای کشاورزان بسیار اهمیت دارد. در ابتدا، کاتالوگ ارقام (که توسط فروشندگان بذر تهیه می‌گردید) تنها راه دسترسی کشاورزان به این اطلاعات بود. با گسترش به‌نژادی علمی در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ میلادی، تعداد ارقام گیاهی در بازار گسترش پیدا کرد. به عنوان مثال در نمایشگاه کشاورزی که در سال ۱۸۹۸ در شهر مالمو کشور سوئد برگزار شد، صدها رقم گندم به نمایش گذاشته شد. تعداد زیاد ارقام موجب سردرگمی کشاورزان در شناسایی و تمایز آنها از یکدیگر گردید. ارقام متفاوتی بودند که با یک نام (شناخته شده برای کشاورزان) به بازار معرفی می‌شدند و از سویی دیگر، بازرگانان متفاوت از نام‌های متفاوت برای فروش یک رقم استفاده می‌کردند. بنابراین، ثبت رقم و انتشار فهرست ارقام می‌توانست هویت یک رقم را تنها به نام یک رقم گره بزند، تا جایی که پیش از تأسیس اتحادیه بین‌المللی حمایت از ارقام جدید گیاهی (UPOV) در ۱۹۶۱، نام یک رقم برای به‌نژادگران نقش برند (Brand) را ایفا می‌کرد.

۲- انواع فهرست ارقام گیاهی

۱-۲- فهرست ملی ارقام گیاهی

امروزه، ثبت ارقام گیاهی در فهرست ملی ارقام کشورها پیش‌نیازی الزامی برای فرآیند گواهی بذر و مجوزی برای رهاسازی و تجاری سازی رقم تلقی می‌گردد. مبنای این الزام، به‌طور ویژه مقرراتی است که توسط اتحادیه اروپا تدوین و اجرایی شده است. برای این که یک رقم واجد شرایط فنی برای ورود به فهرست باشد، باید در حداقل یک صفت ظاهری (مورفولوژیکی) از دیگر ارقام ثبت شده قبلی متمایز (Distinct) بوده و پس از دو دوره رشد مستقل از یکدیگر در صفاتی که بیان می‌دارد از یکنواختی (Uniformity) و پایداری (Stability) لازم نیز برخوردار باشد. احراز این شرایط فنی از طریق انجام آزمون‌های موسوم به تمایز، یکنواختی و پایداری (آزمون تیپ) توسط مراجع رسمی صورت می‌گیرد. همچنین لازم است تا ارقام گیاهان زراعی برتری خود را از حیث صفات زراعی، تکنولوژیکی و مقاومت به تنش‌های زنده و غیر زنده نسبت به ارقام برتر منطقه نشان دهند. به همین منظور از طریق انجام آزمون‌های چند منطقه‌ای (چند سال و چند مکان)، تعیین ارزش زراعی و مصرف ارقام (آزمون تاز) گیاهان زراعی تعیین می‌گردد. یکی از تفاوت‌های عمده این دو این است که برخلاف آزمون تیپ که برای رشد مطلوب گیاه طراحی می‌گردد، انجام آزمون تاز باید با شرایط کشت کشاورزان مطابقت داشته تا برآوردی ناریب از عملکرد و بروز دیگر صفات زراعی گیاه را به دست دهد.

با وجود تعمیم ثبت ارقام گیاهی به اکثر گونه‌های گیاهی (به جز گیاهان زینتی) در اتحادیه اروپا، در دیگر کشورها انعطاف بسیار بیشتری ممکن است وجود داشته باشد. به عنوان مثال در کانادا، ثبت ارقام محدود به چند گونه گیاهی زراعی گردیده، بنابراین ارقام سبزی و صیفی و میوه نیازی به مجوز برای رهاسازی و عرضه به بازار ندارند. گونه‌های زراعی نیز به سه گروه طبقه‌بندی شده‌اند. در گروه یک که شامل جو، گندم، تریتیکاله، چاودار، یولاف، خردل (هندی، قهوه‌ای، زرد)، نخود فرنگی، کتان، کلزا، لوبیا، باقلا، عدس و توتون می‌گردد، ارقام جدید باید نسبت به ارقام شاهد شایستگی (merit که معادل آزمون تاز می‌باشد) هم ارز یا برتری نشان دهند. در گروه ۲ که در حال حاضر تنها گلرنگ را شامل می‌شود، آزمون شایستگی برای ارقام انجام پذیرفته ولی هیچ تجزیه و تحلیلی بر روی داده‌ها (بر خلاف گروه یک) مبنی بر مقایسه شایستگی رقم جدید با شاهد صورت نمی‌گیرد. برای گروه ۳ شامل سیب‌زمینی، سویا، آفتابگردان، گیاهان علوفه‌ای (شامل یونجه، شبدر، علف چاودار، لوبین و غیره)، هیچ آزمونی انجام پذیرفته و متقاضی تنها اطلاعات مورد نیاز برای ثبت ارقام را به دبیرخانه ثبت رقم ارائه می‌نماید. همچنین

در سال ۱۹۹۶ بنا به تقاضای کشاورزان، ارقام ذرت از فرآیند ثبت خارج گردیدند، تنها به این دلیل که آنها نمی‌خواستند آزمون ارزیابی شایستگی ارقام، دسترسی آنها به ارقام جدید آمریکایی را ۳-۲ سال به تعویق بیندازد. لازم به ذکر است، علیرغم انجام آزمون رسمی برای شایستگی ارقام، متقاضی خود مسئول ارائه شناسنامه رقم (نتیجه آزمون تیپ) می‌باشد. در کره جنوبی نیز، گونه‌های گیاهی واجد ثبت رقم حتی محدودتر گردیده تا جایی که تنها ارقام برنج، سویا، ذرت و سیب زمینی باید از استانداردهای تیپ و تاز لازم، پیش از ورود به فهرست ارقام برخوردار باشند.

از سال ۱۹۷۳، اتحادیه اروپا فهرستی (موسوم به کاتالوگ مشترک Common Catalogue) که بر گرفته از فهرست ملی ارقام کشورهای عضو می‌باشد را نیز منتشر می‌نماید. ثبت رقم در این کاتالوگ به منزله مجوز رهاسازی رقم در کشورهای عضو اتحادیه می‌باشد و هرگونه تبادل یا فروش ارقامی که در این کاتالوگ ثبت نشده باشند غیرقانونی محسوب می‌شود. ثبت رقم در اتحادیه اروپا شامل مواد تکثیر درختان میوه (پایگاه داده FRUMATIS)، جنگلی (پایگاه داده FOREMATIS) و گونه‌های جنس Vitis نیز می‌گردد.

همچنین نزدیک به ۱۰ سال از مقررات اتحادیه اروپا برای ثبت ارقام بومی و محلی تحت عنوان Conservation Varieties می‌گذرد. اهمیت این ارقام زمانی شناخته شد که ارقام یکنواخت در اروپا به تدریج جایگزین این ارقام شدند، که طی سالیان متمادی به صورت سنتی کشت گردیده و با شرایط اقلیمی منطقه سازگاری پیدا کرده بودند. به نظر می‌رسد ثبت این ارقام راهکاری برای جلوگیری از فرسایش ژنتیکی آن‌ها از طریق در نظر گرفتن تسهیلاتی برای آزمون این ارقام با توجه به استانداردهای سختگیرانه تیپ باشد. به عنوان مثال، در هلند به جای در نظر گرفتن استاندارد جامعه یک یا دو درصد (که برای ارقام مدرن اعمال می‌گردد)، ارقام خارج از تیپ می‌تواند تا ۱۰ درصد از جامعه رقم را به خود اختصاص دهند. همچنین این ارقام از آزمون تاز معاف بوده مگر اینکه یک شایستگی یا مصرف ویژه‌ای برای آنها ادعا شده باشد.

۲-۲- فهرست توصیه شده ارقام*

در کشورهایی که ثبت ارقام گیاهی الزامی می‌باشد، زیر مجموعه‌ای از ارقام ثبت شده در فهرست ملی بر اساس نتایج آزمون تاز رتبه بندی گردیده و نتایج آن به صورت اعداد و رقم در قالب فهرستی تحت عنوان فهرست توصیه شده ارقام هر سال منتشر می‌گردد. در هلند، ارقام گیاهان زراعی یک سال دیگر (علاوه بر دو سال آزمون تاز) آزمون گردیده تا نتایج رتبه بندی ارقام در این فهرست منتشر گردد. نوعی از این فهرست که موسوم به فهرست توصیفی (Descriptive variety list) می‌باشد نیز هر سال توسط دفتر ثبت ارقام آلمان منتشر شده که مشتمل بر نتایج

*-Recommended List

داده‌های عملکرد، کیفی، سلامت و دیگر خصوصیات زراعی ارقام گیاهی است. این فهرست از سال ۱۹۲۴ (اولین شماره، حاوی نام ۷۰ رقم در ۴ صفحه) تا سال ۱۹۹۴ در هلند نیز منتشر می‌گردد. اگرچه با تکمیل دوره گذار خصوصی‌سازی به‌نژادی در این کشور در سال ۲۰۰۶، این فهرست به دو شکل مجزا (فهرست ملی ارقام و فهرست توصیه شده) منتشر و تا امروز ادامه دارد.

در اروپا، فهرست توصیه شده توسط نهادهایی نظیر اتحادیه‌ها و حتی دانشگاه‌ها (در آمریکا) به منظور آگاهی و انتخاب کشاورزان از ارقامی که بهترین عملکرد و واکنش در برابر بیماری‌ها را در منطقه مورد نظر دارند، تهیه می‌گردند. این فهرست‌ها که به طور عموم برای هر محصول به طور مجزا منتشر می‌گردند، به طور ویژه یک زمین بازی یکنواخت را برای شرکت‌های به‌نژادی کوچک و کم سرمایه فراهم می‌آورند تا واکنش ارقام خود را در مقایسه با ارقام شرکت‌های بزرگ و چند ملیتی ارزیابی کنند. چرا که بدون آن، قادر به تأمین هزینه انجام چنین آزمایش‌هایی در نقاط مختلف کشور نمی‌باشند. از این رو، فهرست ارقام توصیه شده نه تنها منبع اطلاعات بسیار خوب برای کشاورزان محسوب می‌گردد بلکه به‌نژادگران را از اطلاعات و عملکرد ارقام رقیب، که تحت یک شرایط آزمون شده‌اند، نیز آگاه می‌سازد. علاوه بر این مزایا، این آزمایش‌ها یک ابزار توسعه کشاورزی برای دولت‌ها نیز محسوب می‌گردند. به عنوان مثال، در کشورهایی که ثبت رقم در آن الزامی نیست (نظیر استرالیا و برخی ایالت‌های آمریکا) آزمون‌های چند محیطی (چند مکان و چند سال) نقش مهمی در ایجاد داده‌های معتبر و مستقل برای کشاورزان، مشاوران، مروجان و سیاست‌گذاران دارند. اهمیت این آزمایشات تا اندازه‌ای است که دولت استرالیا بیش از ۵/۵ میلیون دلار در سال برای انجام بیش از ۶۵۰ آزمایش در ۳۰۰ مکان برای ارقام جدید جو، گندم، یولاف، تریتیکاله، کلزا، عدس، نخود، نخود فرنگی، باقلا، یولاف و لوبین هزینه می‌کند.

۲-۳- فهرست ارقام مورد حمایت

برخلاف ارقام ثبت شده که هیچ ادعایی مبنی بر مالکیت بر روی آنها وجود ندارد، وضعیت ارقام در خصوص نام رقم، مالک (شخص حقیقی یا حقوقی که امتیاز حقوق به‌نژادگر به او تعلق گرفته)، تاریخ اعطای امتیاز و غیره از طریق فهرست ملی ارقام مورد حمایت به اطلاع عموم می‌رسد. این فهرست می‌تواند با فهرست ملی ارقام به طور مرکب منتشر گردد. چنانچه مجله رسمی بلژیک که هر دو ماه منتشر می‌گردد، هر دو این اطلاعات (ثبت و حمایت) را در بر دارد.

قلمروی سرزمینی حمایت از حقوق به‌نژادگر به مرزهای جغرافیایی کشورها محدود می‌گردد. یک استثنا در این مورد، مربوط به ارقامی است

که در دفتر ارقام گیاهی اتحادیه اروپا (CPVO) مورد حمایت قرار گرفته و از امتیاز CPVR برخوردار می‌باشند. اعطای این امتیاز، به نژادگر را قادر می‌سازد تا حقوق خود را به تمامی ۲۸ کشور عضو اتحادیه تسری بخشد.

در کشورهای عضو کنوانسیون UPOV حمایت از ارقام جدید گیاهی بعد از ده سال از شروع عضویت، تمامی گونه‌های گیاهی را شامل گردیده و شرط آن برخورداری از استانداردهای تیپ به همراه جدید بودن و داشتن نام مناسب می‌باشد. رقمی جدید محسوب می‌شود که بیش از یک سال از تجاری‌سازی آن در داخل کشور و ۴ سال در خارج از کشور نگذشته باشد، این میزان در مورد ارقام باغی شش سال می‌باشد. در بسیاری از موارد، تاریخ ثبت رقم در فهرست ملی کشورها معیار خوبی برای ارزیابی جدید بودن یک رقم می‌باشد. در این خصوص پایگاه داده PLUTO که توسط اتحادیه UPOV به روز رسانی می‌گردد، جامع‌ترین منبع اطلاعاتی ارقام به شمار آمده که حاوی اطلاعات ارقام ثبت شده، مورد حمایت و حتی علائم تجاری (طبقه ۳۱) و ارقام ثبت اختراع شده (Patented) کشورهای عضو می‌باشد.

به طور معمول، فهرست ملی ارقام مورد حمایت شامل اطلاعات ثبتی رقم بوده ولی در موارد خاصی، شناسنامه مورفولوژیکی رقم (گزارش آزمون تیپ) به همراه تصویرهایی از رقم نیز می‌تواند باشد؛ نظیر آنچه به صورت فصلنامه در دو کشور کانادا و استرالیا با نام مجله ارقام گیاهی منتشر می‌گردد.

۳- فهرست‌های ارقام گیاهی در ایران

۳-۱- فهرست ملی ارقام گیاهی ایران

مطابق ماده (۱) آیین‌نامه معرفی رقم مصوب ۱۳۹۳ هیات امنای سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معرفی رقم عبارتست از اخذ مجوز تولید و عرضه تجاری رقم جدید در کشور. همچنین بر اساس ماده (۵) آیین‌نامه مذکور مؤسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال موظف به انتشار نام رقم تأیید شده در فهرست ملی ارقام گیاهی ایران می‌باشد. از شرایط فنی ورود نام ارقام گیاهان زراعی، سبزی و صیفی و باغی به این فهرست گذرانیدن آزمون تیپ یا ارائه شناسنامه رقم و همچنین آزمون تاز (فقط برای گیاهان زراعی) می‌باشد. اولین شماره از این فهرست که مشتمل بر نام و مشخصات ۷۱۳ رقم بود در سه جلد گیاهان زراعی (۳۳۶ رقم)، سبزی و صیفی (۲۲۴ رقم) و درختان میوه (۱۵۳ رقم) در سال ۱۳۹۰ منتشر گردید. اگرچه در سال‌های بعد (و تا امروز)، نسخه به‌روز رسانی شده این فهرست به صورت الکترونیک (در تارنمای مؤسسه) در دسترس عموم قرار گرفته است. همچنین اطلاعات مربوط به شماره و تاریخ اظهارنامه ارقام متقاضی ورود به این فهرست در

فصلنامه علمی- تخصصی ثبت و گواهی بذر و نهال (به عنوان مجله رسمی مؤسسه Official Gazette) انتشار می‌یابد. تا پایان سال ۹۶ تعداد ارقام معرفی شده از طریق این فهرست به ۲۱۳۰ رقم (۶۰۷ زراعی، ۱۲۸۴ سبزی و صیفی و ۲۳۹ رقم باغی) رسید.

۳-۲- فهرست ارقام مجاز برای واردات

همانطور که در بند قبلی اشاره شد از شرایط فنی ورود نام ارقام سبزی و صیفی به فهرست ملی ارقام گیاهی ایران، گذراندن آزمون تیپ می‌باشد. این آزمون می‌تواند برای برخی از محصولات در ایران انجام شده و یا در صورت انجام آن در یکی از کشورهای عضو کنوانسیون UPOV گزارش آن به مؤسسه تحویل شود. انجام صحیح آزمون مذکور نیازمند داشتن زیرساخت‌های لازم از قبیل نیروی انسانی مجرب، ارقام شاهد مناسب و امکانات اجرای آزمون و ... می‌باشد. به دلیل محدودیت زیرساخت‌های یاد شده و نیز به دلیل نوبت بودن نظام انجام این آزمون‌ها در مؤسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال، انجام آزمون‌های مذکور به تعداد محدودی از ارقام سبزی و صیفی (ده محصول) محدود گردیده است. اما به منظور استمرار ورود بذر ارقام جدید محصولات خارج از لیست ده گانه فوق، فهرستی تحت عنوان فهرست ارقام مجاز برای واردات پیش بینی شده که ورود به این فهرست صرفاً با ارائه اظهارنامه و مدارک حقوقی مورد نیاز امکانپذیر است. در صورتی که رقمی خارج از فهرست ده گانه فوق باشد اما آزمون تیپ آن قبلاً در یکی از کشورهای عضو کنوانسیون انجام شده باشد، گزارش آزمون به هزینه متقاضی دریافت شده و نام رقم در فهرست ملی ارقام گیاهی ایران درج خواهد شد. همچنین تبصره ۴ ماده ۲ آیین نامه معرفی رقم، اجازه تجاری سازی همزمان رقم جدید سبزی و صیفی با انجام آزمون DUS را داده است. نام ارقام تحت آزمون تا زمان انجام آزمون DUS در فهرست ارقام مجاز برای واردات (در مورد ارقام خارجی) درج می‌شود.

۳-۳- فهرست ارقام مورد حمایت

بند (د) ماده (۱۲) آیین نامه ثبت ارقام گیاهی، مؤسسه را ملزم نموده تا مراتب اعطای امتیاز حقوق به نژادگر را از طریق درج نام ارقام جدید حمایت شده در روزنامه رسمی کشور و نشریه مؤسسه به اطلاع عموم برساند. مؤسسه در راستای انجام این تکلیف قانونی تا پایان سال ۱۳۹۷، نام ۸۹ رقم حمایت شده را در روزنامه رسمی و فصلنامه ثبت و گواهی بذر و نهال (نشریه رسمی مؤسسه) به چاپ رسانده است.

۴- بررسی فرآیند درج نام ارقام جدید گیاهی در فهرست ملی ارقام گیاهی ایران

بهره برداری از تجارب ارزنده دیگر کشورها، که در ابداع فهرست‌های ارقام گیاهی پیشرو بودند، به ویژه می‌تواند در تقویت و بهبود فهرست ملی

ارقام گیاهی ایران و فرآیندهای فهرست کردن ارقام گیاهی مفید واقع شود. در این خصوص موارد ذیل قابل بررسی می‌باشد.

۴-۱- تبیین هدف واقعی فهرست ملی ارقام گیاهی

همان طور که اشاره گردید، ورود نام رقم به فهرست ملی مجوزی برای تولید و عرضه تجاری یک رقم گیاهی در کشور می‌باشد. ماده ۵ آیین نامه مربوطه تنها اشاره به نام رقم داشته، این در حالی است که مشخصات زراعی ارقام در سال اول انتشار فهرست (۱۳۹۰) بر اساس خوداظهاری در دسترس عموم قرار گرفته است. همچنین در سال های اخیر برای برخی محصولات نظیر چغندر قند، این مشخصات به همراه نتایج آزمون تاز در قالب جدول در فصلنامه علمی - تخصصی ثبت و گواهی بذر و نهال منتشر گردیده است. انجام آزمون تاز در چهار منطقه (در اکثر گیاهان زراعی) تنها فیلتری اولیه برای اعطای مجوز به ارقام جدیدی است که عملکردی هم ارز با ارقام شاهد یا برتر از آنها را داشته باشند. در بسیاری از کشورها، تعداد مکان آزمون بسیار بیشتر از این تعداد در نظر گرفته می‌شود تا برآوردی واقعی از عملکرد رقم را بدست دهد. به عنوان مثال، تحقیقات نشان داده است که دست کم ۱۰ مکان برای ارزیابی ارقام هیبرید ذرت لازم است تا برآوردی معتبر از عملکرد واقعی رقم حاصل گردد. بنابراین، انتشار داده‌های زراعی ارقام در شرایطی که زیرساخت های لازم برای ارزیابی واقعی عملکرد ارقام مهیا نشده است می‌تواند باعث مشکلات زیادی گردد. اگر قرار است کشاورزان از روی داده‌های تاز ارقام خود را انتخاب کنند، بهتر است فهرست توصیه شده ارقام را ملاک قرار دهند. در این صورت، انجمن‌های صنفی غیردولتی می‌توانند نقش مهمی در ایجاد و مدیریت این فهرست ایفا کنند. در حال حاضر فهرست ارقام توصیه شده در ایران وجود ندارد، اما ورود تشکل های بخش خصوصی برای تهیه این فهرست ضروری است.

۴-۲- انتشار فهرست

به جز سال اول انتشار فهرست ملی ارقام، ورود نام ارقام به این فهرست به طور موردی و پس از تأیید در کمیته معرفی رقم بوده است. انتشار منظم فهرست در اشکال مختلف (دو ماهانه، فصلنامه، شش ماه، سالیانه) نظیر آنچه در دیگر کشورها وجود دارد، می‌تواند در برنامه‌ریزی دیگر نهادها نظیر کنترل و گواهی بذر و نهال، مجموعه واحدهای درگیر ترخیص بذر، سیاست‌گذاران و واحدهای اجرایی و ... مؤثر واقع گردد. همچنین فراهم آوردن امکان دسترسی آسان کلیه ذی‌نفعان از جمله کشاورزان به این فهرست و نیز فهرست ارقام مجاز برای واردات، به منظور آگاهی از ارقام مجاز و تفکیک آن‌ها از ارقامی که بذر آن‌ها به شکل قاچاق وارد کشور گردیده است، بسیار ضروری است.

۴-۳- خروج ارقام از فهرست

مدت زمانی که نام یک رقم می‌تواند در فهرست ملی باقی بماند بین کشورها متفاوت است. به‌عنوان مثال در آرژانتین، نام رقم تا هر زمان که به‌نژادگر بخواهد در فهرست باقی می‌ماند، در حالی که در دیگر کشورها نظیر فرانسه، نام رقم تنها به مدت ۱۰ سال در فهرست باقی مانده و بنا به تقاضای به‌نژادگر پس از پرداخت هزینه تا ۵ سال دیگر نیز قابل تمدید است. این شرایط برای ارقام علوفه‌ای بر اساس ارزیابی عملکرد آنها از طریق آزمون تاز نیز صورت می‌گیرد. در حالی که در آیین‌نامه معرفی رقم هیچ مکانیزمی برای خروج رقم از فهرست وجود ندارد. بسیاری از ارقامی که معرفی می‌شوند به دلایل مختلف عمر کوتاهی در بازار دارند. در نظر گرفتن این مکانیزم می‌تواند سیاست‌گذاران را از تعداد واقعی ارقامی که مورد کشت و کار قرار می‌گیرند، آگاه سازد. در عین حال این فهرست می‌تواند، معیاری واقعی برای ورود ارقام به آزمایش‌های سراسری جهت ورود به فهرست توصیه شده ارقام (که پیش‌تر به آن اشاره شد) باشد.

۴-۴- انعطاف برای گونه‌های گیاهی

نظام قانونی معرفی رقم در ایران، بدون هیچ گونه بومی‌سازی، از نظام ثبت رقم در اروپا الگوبرداری شده است. با وجود اقلیم‌های متنوع برای کشت بسیاری از گونه‌های گیاهی در ایران، زیرساخت‌های لازم برای آزمون تیپ و تاز ارقام کلیه گونه‌های زراعی، سبزی و صیفی و باغی از حیث نیروی انسانی مجرب و امکانات اجرای آزمون به طور کافی وجود ندارد.

در خصوص لزوم انجام آزمون تیپ برای کلیه ارقام کاندیدای تجاری‌سازی، همانطوری که در بند ۳-۲ فوق اشاره شد، انجام این آزمون برای کلیه گونه‌ها در ایران امکان‌پذیر نیست. حتی در کشورهای اروپایی که بنیانگذار نظام ثبت و حمایت از ارقام گیاهی بر پایه انجام آزمون‌های مورفولوژیک تیپ بوده‌اند نیز انجام این آزمون برای کلیه گونه‌ها توسط یک کشور به تنهایی امکان‌پذیر نبوده و بر همین اساس نوعی تقسیم وظایف برای انجام آزمون تیپ در بین کشورهای اروپایی صورت پذیرفته است. به‌عنوان مثال کشور هلند در انجام آزمون‌های تیپ ارقام زینتی و سبزی و صیفی تخصص یافته ولی در عوض کشورهای فرانسه و آلمان به ترتیب در انجام آزمون‌های تیپ ارقام محصولاتی چون ذرت و گندم تخصص دارند.

در حوزه انجام آزمون‌های تاز نیز هیچ گونه انعطافی در آیین‌نامه معرفی رقم پیش‌بینی نشده و کلیه ارقام زراعی ملزم به گذراندن آزمون تاز هستند. در حالی که انجام این آزمون اساساً در پاره‌ای از موارد به مفهوم مندرج در بند (۳) ماده (۲) آیین‌نامه معرفی رقم امکان‌پذیر

۴-۵- ثبت ارقام هتروژن

به‌عنوان مثال انجام آزمون تاز برای آن دسته از گونه‌هایی که هیچ رقمی در فهرست ملی ندارند، مفهومی ندارد. این موضوع به گونه‌های جدید مثل کینوا، کاملینا و لوبین نیز قابل تسری است. بدیهی است که در این موارد آیین‌نامه باید مکانیزم‌های دیگری را برای معرفی ارقام این دسته از گونه‌ها پیش‌بینی نماید.

از آنجا که استانداردهای سختگیرانه تیپ و تاز اجازه معرفی ارقام هتروژن (بومی و محلی و ارقام کشاورزان) را نمی‌دهند، در نظر گرفتن یک نظام معرفی جدید می‌تواند مفید واقع شود. اگرچه این نظام باید تابع تغییراتی در قوانین بذر کشور باشد. در این خصوص یک استراتژی مشخص می‌تواند نظام بذر تلفیقی (Integrated Seed System) باشد که در آن نظام‌های رسمی و غیررسمی در کنار هم و با تفکیک روشن مرزهای آن وجود دارند. دلیل این امر این است که ارقام بومی و محلی و ارقام کشاورزان به‌طور معمول نمی‌توانند در آزمون‌های تاز موفق باشند چرا که پتانسیل عملکرد آنها به دلیل سازگاری ویژه‌ای که به منطقه کشت و کار خود دارند، ناکافی می‌باشد. بنابراین، توان رقابت با ارقام مدرن را در آزمایش‌های چندمنطقه‌ای ندارند. از سویی دیگر با توجه به ماهیت هتروژن خود، از نظر ژنتیکی، از یکنواختی لازم برخوردار نبوده، از این رو توصیف آنها با استفاده از صفات مورفولوژیکی (آزمون تیپ) بسیار سخت می‌باشد. بنابراین، موضوع تعریف و مکانیزم شناسایی این دسته از ارقام باید مورد بررسی و قانون‌گذاری قرار بگیرد. البته در سال‌های اخیر مؤسسه با ابداع و بکارگیری نظام گواهی محدود مشکل تولید بذر برای تعداد محدودی از ارقام بومی محلی محصولات مختلف را حل نموده است. اما نظام کنونی معرفی رقم، پاسخگوی معرفی این دسته از ارقام نمی‌باشد.

سخن آخر

همانطور که اشاره شد نظام قانونی معرفی رقم در ایران، که بر پایه آیین‌نامه معرفی رقم استوار گردیده است، بدون هیچ گونه بومی‌سازی، از نظام ثبت رقم در اروپا الگوبرداری شده است. این در حالی است که اساساً ظرفیت‌های فنی لازم برای انجام آزمون‌های لازم به منظور فهرست کردن نام ارقام جدید در فهرست ملی ارقام گیاهی ایران، در کشور وجود ندارد. بنابر این، به نظر می‌رسد آیین‌نامه معرفی رقم نیاز به بازنگری مجدد و پیش‌بینی انعطاف‌های لازم برای تجاری‌سازی و فهرست کردن ارقام گونه‌های مختلف در آن دارد. در این خصوص می‌توان، با در نظر گرفتن زیرساخت‌های موجود در کشور نسبت به طبقه‌بندی گیاهان زراعی و سبزی و صیفی نظیر آنچه در کشورهای کانادا و کره جنوبی صورت می‌گیرد، اقدام نمود.